

Herzog Csilla – Racsko Réka

Eszterházy Károly Főiskola

herzog@ektf.hu; racsko@ektf.hu

HOL TART A HAZAI MÉDIAOKTATÁS? A TIZENÉVESEK MÉDIAMŰVELTSÉGÉNEK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA A TUDATOS MÉDIAHASZNÁLAT ÉS KRITIKUS MÉDIAFOGYASZTÁS VONATKOZÁSÁBAN

Az információs társadalom magával hozta az információs és kommunikációs kompetenciák beemelését a műveltség alapelemei közé. A médiaműveltség nyilvánvalóan első-sorban a tömegkommunikációból nyert információk kritikus kezelésére vonatkozik, és részben azonos a tágabb értelemben vett információs műveltséggel. Értjük alatta ugyanakkor az egyén azon képességét, ahogyan képes hozzáférni, elemezni, értékelni és előállítani a kommunikáció különböző formáit.

A társadalomtudósokat és a közvéleményt a televízió elterjedése óta erőteljesen foglalkoztatja a médiumok befolyásoló ereje, és azok társadalmi hatásai. A hagyományosnak számító tömegkommunikációs eszközök az újság, a rádió, és a televízió mellett az újnak számító számítógép, az internet, a mobiltelefon, a velük kapcsolatos tevékenységek, és a hozzájuk kapcsolódó tudás már nem csak a családok és az iskolák mindennapjai, hanem kortárs kultúránk részévé is vált, ezért számos vizsgálat tartja szükségesnek a tizenéves korosztály médiaműveltségének leíró kutatását. Ugyanakkor az is szembetűnő, hogy a pedagógiai, pszichológiai és nevelésszociológiai céllal folytatott vizsgálatok többsége már nem a hagyományos nyomtatott és elektronikus, hanem az ún. „új médiumoknak” számító tömegkommunikációs eszközök kapcsolat-, és hatás-kutatására irányulnak.

A fokozott érdeklődés egyik oka, hogy a kutatók megnyugtató választ szeretnének adni arra kérdésre, hogy a médiahatásokkal kapcsolatban sokáig védtelennek tartott tizenévesek mekkora tudatossággal szemlélik a különböző médiumok közvetítette tartalmakat, azaz csak szemléltői, passzív befogadói-e az üzeneteknek, vagy képesek kritikusan viszonyulni hozzájuk. (Livingstone – Bovill, 2001; Rideout – Foehr – Roberts – Brodie, 1999)

A közoktatás – mind nemzetközi, mind pedig hazai viszonylatban nézve – gyorsan reagált arra a társadalmi igényre, mely szerint a hatékony írástudás magába foglalja azokat az információs műveltséggel kapcsolatba hozható kompetenciákat, amelyek szükségesek az információs társadalomban való érvényesüléshez. A társadalmi elvárás figyelembevételének kézzel fogható eredménye, hogy az iskolai keretek közt megjelent a médiaoktatás. Ennek formája és módszertani gyakorlata országonként és kultúránként más-más képet mutat, kiváló terepet nyújtva az erre irányuló pedagógiai kutatásoknak.

Magyarországon az 1960-as évektől beszélhetünk a mozgókép oktatásáról. Megnevezésére használták a filmoktatás, filmesztétika, filmkultúra elnevezést is. 1995-ben a Nemzeti alaptanterv változásokat hozott a közoktatásban, és ez hatást gyakorolt a médiaoktatásra is. 10 műveltségi területet állapítottak meg, és ezek egyike lett a Művésze-

tek, melybe az ének-zenén, tánc és drámán kívül a mozgóképkultúra és médiaismeret is beletartozott.

Az alapszintű és a középiskolai oktatás számos olyan területtel foglalkozik, amely a gyerekek hétköznapi életében nagyon fontos, de a helyes, tudatos médiafogyasztásra vonatkozó ismeretek átadására a közoktatás még mindig kevés hangsúlyt helyez, annak ellenére, hogy napjainkban a média meghatározó – és egyre növekvő – szerepet tölt be az ifjúság életében.

A 14–18 éves tanulók médiaműveltség vizsgálatának több célja van: szeretnénk választ adni arra a kérdésre, hogy (1) az általános és középiskolai médiaoktatás mit, és mennyiben képes hozzátenni a legkülönbözőbb szocializációs hatásokra kialakult, a mindennapokban folytonosan használatban lévő médiaműveltséghez. Ehhez szükség van arra, hogy (2) állapotfelmérés keretében rögzítsük a hazai médiaoktatás módszertani gyakorlatát. Az itt megismert jelenségek összevetésre kerülnek a tizenéves tanulók médiahasználati szokásaival (3), és a mozgóképkultúra médiaismeret tárgyhoz kapcsolódó tudáselemek (4), ismeretek (5), készségek és képességek (6) NAT-ra épített vizsgálatával.

Az empirikus kutatás jellemzői

Az empirikus kutatást négy szakaszra osztottuk. A vizsgálatokat kvantitatív és kvalitatív módszerekkel folytattuk.

Az első szakaszban került lebonyolításra az a nagymintás kvantitatív vizsgálat (N=2954), melyben a 14–18 éves tanulók két részmintájával dolgoztunk. Az egyik részmintába azok a tanulók kerültek (N=1961), akiknek a közoktatás biztosította a Mozgóképkultúra és médiaismeret órát, a másikba azok (N=995) akiknek nem.

A vizsgálatban két saját fejlesztésű kvantitatív mérőeszközt használtunk: a háttérváltozók kutatásához kérdőíves módszert (1), a magyar közoktatásban 2003/2004-től bevezetett Mozgóképkultúra és médiaismeret tárgyhöz kapcsolódóan pedig a tudáselemek, ismeretek, készségek, képességek vizsgálatára papír-ceruza tesztet (2) alkalmaztunk. Ez utóbbi mérőeszköz esetében a Nemzeti Alaptantervet vettük kiindulási pontként (202/2007. VII.13. Korm. rendelet). A feladatok összeállításánál arra törekedtünk, hogy sikerüljön általuk lefedni azokat a tudáselemeket, ismereteket, készségeket és képességeket, amelyek a NAT-ban a Mozgóképkultúra médiaismeret tárgy kapcsán megnevezésre kerültek.

A médiaműveltségre irányuló kutatás második állomása az a kvalitatív háttérvizsgálat, melynek célja feltérképezni, milyen formában – integrált/önálló tanórai keretben – továbbá mely évfolyamokon, illetve milyen technikai és szakmai háttérrel jellemezhető a médiaoktatás hazai közoktatási gyakorlata. A vizsgálat során alkalmazott két főle kvalitatív eljárásra azért volt szükség, mert ezek ismeretében lehetett a nagymintás kvantitatív kérdőíves kutatás eredményeit finomítani, és a kapott adatok háttérére pontosabb magyarázatokkal szolgálni. Az egyik kvalitatív vizsgálati módszer a strukturált (kötött, standardizált) interjú volt, melyet médiapedagógusok bevonásával (N=111) végeztünk. A szóbeli kikérdezés személyes megkereséssel, kiképzett kérdezőbiztosok bevonásával történt, a beszélgetések a kiadott űrlapokon kerültek rögzítésre. A másik kvalitatív vizsgálati módszert a hospitálási naplók felvétele jelentette. A megfigyelés módszerét 105 tanórán alkalmaztuk. A mozgóképkultúra médiaismeret órák teljes jegyzőkönyvezésének célja, hogy a kutatók pontosabb képet kapjanak az osztálytermekben zajló folyamatokról.

A kutatás harmadik állomását a fókuszcsoportos vizsgálatok jelentették. Ennek során 8 csoportban, összesen 107 tanuló bevonásával – többféle módszer alkalmazásával (szituációs játék, megbeszélés, vita) – vizsgáltuk a médiaműveltséggel kapcsolatos készségeket és képességeket. A csoportfolyamatokat esetenként 2–3 digitális kamera rögzítette, ezek lebonyolításához a kutatók minden esetben rendelkeztek szülői beleegyezéssel. A felvett folyamatok (kb. 340 perc) tartalmi és narratív kielemezésre kerültek.

A vizsgálat utolsó fázisában került sor a 14–18 éves fiatalok médiaszövegeinek narratív elemzésére. A saját fejlesztésű nyílt végű kérdőív segítségével arról gyűjtöttünk információt, hogy a vizsgálatba bevont tizenévesek (N=60) milyen külső és belső jellemzőkkel írják le a 21. századi férfit és nőt, a nemi jelleg szerinti konform és nonkonform viselkedést; továbbá hogy a fiatalok nemi szerepekről, nemi sajátosságokról alkotott véleménye tartósan bizonyul-e a mozgóképi, filmes példák kapcsán. A kérdőív alkalmat adott továbbá arra, hogy a vizsgálatból kiderüljön: a digitálisan szocializáltnak tartott tizenévesek képesek-e mozgóképirásra, azaz élnék-e pl. a forgatókönyvírás során az egyszerű vázlat lehetőségével (story board); az ismétlésben rejlő hatással; meg tudják-e különböztetni a jelenetet a beállítástól, ismerik-e a közelképet, mint a kiemelés eszközeit.

Jelen tanulmányban a tudatos és kritikus „médiafogyasztással” kapcsolatos eredmények közlésére vállalkozunk, mely adatokhoz a médiaműveltség vizsgálat kvantitatív kutatásai során jutottunk.

A kvantitatív vizsgálat menete, a mintavétel és a minta általános jellemzői

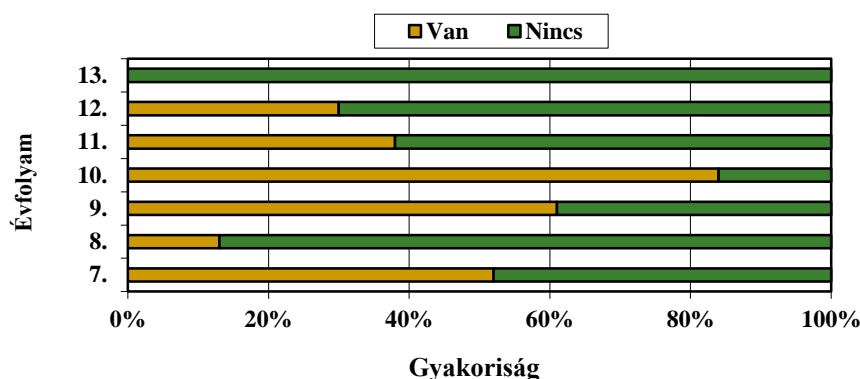
Kutatásunk során Kelet-Magyarország és Pest megye vonatkozásában törekedtünk a szélesebb mintavételre. Ennek oka, hogy Kelet-Magyarország és Pest megye eltérő geográfiai, kulturális és gazdasági jellemzőkkel írható le, ezért az itt szerzett adatok alkalmasak arra, hogy az országos jellemzőkre is következtetéseket vonjunk le. A mintavétel 11 magyarországi megyében – ebből kilenc kelet-magyarországi – és 53 településen folyt.

A mintavétel során – a települések vonatkozásában – arra törekedtünk, hogy reprezentálni tudjuk a néhány ezer lélekszámmal rendelkező községek, a kis- és nagyvárosok, illetve a megyei jogú városok által fenntartott közoktatási intézmények médiaoktatási gyakorlatát. Ezzel célunk, hogy az itt szerzett adatokból az országos adatokra is következtetni tudjunk.

Kelet-Magyarország összesen kilenc megyét foglal magába, amelyek három statisztikai régióba tömörülnek. Ezek az Észak-Magyarország, Észak-Alföld és Dél-Alföld régiói. A mintavétel során mind a kilenc kelet-magyarországi megye székhelyét és további néhány települést is sikerült bevonni a kutatásba, melybe véletlenszerűen kerültek kiválasztásra a közoktatási intézmények és a 14–18 éves általános és középiskolás tanulók (N=2954). A hazai közoktatásban jellemzően az általános iskola nyolcadik, illetve a középiskola kilencedik, és tizedik évfolyamán foglalkoznak a mozgóképkultúra és médiaismeret tárgyak oktatásával. A vizsgálat során – a médiaoktatás fókuszba állítása mellett – arra törekedtünk, hogy a nemek, és az évfolyamok vonatkozásában is minél szélesebb kör számára adjunk lehetőséget az adatok felvételére.

A minta nemek szerinti megoszlása

Férfi	Nő	Együtt
1 119 fő	1 835 fő	2 954 fő
38%	62%	

A minta médiaoktatás szerinti megoszlása

A médiahasználat kérdőív és a médiaműveltség teszt kitöltésére 2009. május 10. és június 1. között került sor, melynek technikai lebonyolítását a mozgóképkultúra és médiaismeret tárgyat oktató szaktanár végezte. A médiahasználat kérdőív kitöltése 20–25, a médiaműveltség teszt pedig 30–40 percet vett igénybe. A szaktanárokkal egyetértésben úgy döntöttünk, hogy a kérdőív és a teszt tanulókkal történő kitöltetésére – a tanulók érdeklődésének megtartása, és a tanórákra tervezett tananyag teljesítése miatt – inkább két egymást követő tanórán kerüljön sor, mely munkát minden esetben kiképzett kérdezőbiztosok felügyeltek. A kérdezőbiztosok feladata volt, hogy (1) felvegyék a kapcsolatot a kiválasztott iskolával, annak igazgatójával; (2) felkérjék a szaktanárokat az adatfelvétel előkészítésére és lebonyolítására; (3) bemutassák a médiaoktatóknak a mérőeszközöket és a vizsgálat céljait, továbbá válaszoljanak a felmerülő kérdésekre. A kérdezőbiztosok (4) tanári interjút készítettek a mozgóképkultúra és médiaismeret tárgyat oktató tanárral és (5) hospitálási naplót vettek fel egy médiaóráról.

A mérőeszközök fontosabb jellemzői

A kvantitatív vizsgálat során két mérőeszközt alkalmaztunk. A tizenévesek médiahasználatát egy 48 feladatból álló kérdőívvel mértük fel. Ennek köszönhetően képet kaptunk a tanulók tömegkommunikációs eszközökkel való ellátottságáról, médiahasználatuk módjáról és idő ráfordítási mértékéről, céljáról, továbbá arról is informálódunk, hogy milyen véleményt alkotnak saját és mások médiahasználatáról, illetve milyen szintűnek gondolják médiakompetenciájukat. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a

szülők szabályozzák-e valamilyen formában gyerekeik médiahasználatát, melyek a legfőbb információforrásaik, és milyen kommunikációs formákat használnának a tanulók az általunk felvázolt életszerű szituációkban.

A kérdőív – többségében – zárt (feleletválasztásos) és attitűd kérdéseket tartalmazott, mindössze két feladat esetében vártunk indoklást, egyéni véleményalkotást a tanulóktól.

A saját fejlesztésű médiaműveltség teszt 18 nyílt végű feladatból állt. A válaszok alapján véleményt alkothattunk a tizenévesek médiaszöveg-értéséről és lényeg-kiemelési készségéről, képességéről, a tanulók tudatos műfaj- és műsorválasztásáról, a médiumok hatásáról kialakult véleményéről, a mozgóképi memóriájukról, illetve az általános – és középiskolás fiatalok mozgóképpel kapcsolatos szövegalkotó kódok ismeretéről, és ezek gyakorlati alkalmazásáról.

Eredményeink szerint a tanulók életében jelentős szerepet töltenek be az új médiumok, és ezekkel sokoldalú tevékenységeket is folytatnak. Az eddig feldolgozott adatok szerint a két minta között nincs szignifikáns különbség pl. az internet otthoni bevezetésének célja, az internet-használat társas tevékenységként folytatott módja, a használatra fordított idő, a szülői mediáció különböző formái, az otthonon kívüli internethasználat, és az iskolai internetezés tekintetében. A megkérdezettek szintén nagyon hasonló válaszokat adtak a világhálón folytatott tevékenységekre vonatkozó kérdéseinkre is

Jelen tanulmány folytatásában nem részletezzük a tizenévesek médiahasználatának idejét, módját, céljait, helyettük inkább azokra az eredményekre fókuszálunk – kiemelve a médiahasználat kérdőívéből néhány feladatot –, amelyek a tudatos és kritikus médiahasználat vonatkozásában a közoktatásnak, ezen belül is főképp a médiaoktatásnak támogatást jelenthet.

A kutatás eredményei

A tizenévesek televízióval kapcsolatos attitűdje

Tanulmányunk folytatásában – a médiahasználat kérdőív 9. feladat néhány itemének segítségével – példákkal illusztráljuk, milyen véleményt alkotnak a tizenévesek a tévéhasználatról, és a televízió hatásával kapcsolatosan.

A tanulók televízióval kapcsolatos véleményét vizsgálva a kutatók azt tapasztalták, hogy a diákok véleménye megoszlik a szabad tévéhasználat kapcsán. A többség egyetértett azzal a kijelentéssel (a minta 60,2%-a), mely szerint „A tévében mindenkinek azt szabadna néznie, amit akar”. A válaszadók csaknem 40%-a elutasította ezt a véleményt. A véleményalkotás terén a női válaszadók tűnnek megengedőbbnek. 1803 női válaszadó közül 971 tanuló gondolta azt, hogy a tévéhasználat szabadsága minden tartalomra kiterjedhet. A khi-négyzet próba szignifikanciája alapján összefüggést igazoltunk a szabad televízió használatával kapcsolatos attitűd és az iskolai médiaoktatás között ($\chi^2=14,111$; $df=3$; $p=0,00<0,05$). Érdekes megjegyeznünk, hogy a kijelentéssel egyetértő 1742 tanuló közül 1114 főnek volt mozgóképkultúra és médiaismeret órája. Ez azt jelenti, hogy a médiaoktatásban részt vett tanulók gondolják inkább, hogy nagyobb szabadság jár a tévéhasználat kapcsán.

A diákok 62,7%-a nem ért egyet ezzel a kijelentéssel, mely szerint „A televízió jó irányban befolyásol.” A megkérdezettek 17,5%-a még határozottan elutasítja ezt a véleményt, tehát a „nagyon nem értek egyet” opciót jelölte meg a kérdőívben. Amennyi-

ben arra vagyunk kíváncsiak, hogy a televízió pozitív irányú befolyása kapcsán kialakult vélemény kapcsolatba hozható-e a nemi hovatartozással, akkor pozitív korrelációt találunk a két változó között ($\chi^2=49,546$; $df=3$; $p=0,00<0,05$). A részletesebb elemzés alapján elmondhatjuk, hogy a női válaszadók – 1778 tanuló – közül 1542 fő gondolta úgy, hogy a televízió nem gyakorol pozitív hatást a nézőkre.

Továbbgondolásra érdemes, azaz eredmény, amely szerint a televízió befolyásáról kialakult nézet nem függ attól, hogy a tanulók tanulták-e a mozgóképkultúra médiaismeret tantárgyat az iskolában ($\chi^2=1,242$; $df=3$; $p=0,74>0,05$).

A keresztábrás vizsgálatok eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy a „A televízió jó irányban befolyásol” kijelentés szignifikáns kapcsolatban áll a tanulók lakhelyével ($\chi^2=23,497$; $df=12$; $p=0,02<0,05$), a tanulók iskolai évfolyamával ($\chi^2=114,877$; $df=18$; $p=0,00<0,05$), és iskolatípusával ($\chi^2=153,171$; $df=15$; $p=0,00<0,05$), valamint a televízió nézésére fordított idő ($\chi^2=254,867$; $df=12$; $p=0,00<0,05$), és a saját szobában rendelkezésre álló televízió készülékkel ($\chi^2=28,757$; $df=3$; $p=0,00<0,05$). Az adatok szerint minél nagyobb lélekszámú település lakója a diák, és életkorban minél idősebb, annál kevésbé gondolja, hogy a televíziós tartalmak pozitív irányban befolyásolhatják a nézőt.

Ezt a véleményt főképp azok képviselik, akik napi szinten nem, – 340 fő állítja ezt, közülük 340 tanuló jelölte meg ezt az opciót – vagy jellemzően legfeljebb 1 órát fordítanak televízió nézésre (663 tanulóból 581 fő). Alátámasztja ezt az eredményt az is, hogy jellemzően azok a tanulók elutasítják az állítással kapcsolatban, akiknek nincs a szobájukban televíziókészülék (866 válaszadóból 755 diák).

Ennél a feladtnál alkalmaztunk egy olyan kontrollkérdést, amivel célunk, hogy ellenőrizzük, a fiatalok megfontolták-e az előző esetben tett kijelentésüket. „A televízió rossz irányban befolyásolja az embereket” állítás szerepeltetése ezért kapott helyet a mérőeszközben. Eredményeink azt igazolták, hogy a tanulók felelősségteljesen hozták meg döntésüket, tehát nem találtunk ellentmondást a két itemre adott válaszok kapcsán.

A válaszadók 71,3%-a nem ért egyet azzal a kijelentéssel, hogy „Televízió nézés közben is lehet hatékonyan tanulni”. Ezt a véleményt főképp a gimnázium 11–12. évfolyamába járó tanulók képviselik, és ezen belül is inkább a női válaszadókra vonatkoztatható. 1799 lány tanuló közül 1226 fő nem értett egyet azzal, hogy a tanulás és a párhuzamos tevékenységként folytatott televízió-nézés hatékony lehet a másnapi iskolai felkészülés során. Szignifikáns kapcsolatot igazoltunk továbbá a saját szobában rendelkezésre álló tévékészülék ($\chi^2=48,130$; $df=3$; $p=0,00<0,05$), és a naponta televíziózásra fordított idő között is ($\chi^2=168,474$; $df=12$; $p=0,00<0,05$). A tanulás és a másnapi felkészülés közben folytatott televíziózást inkább azok a tanulók utasítják el, akiknek nincs televízió a saját szobájukban (873 tanuló tartozik ebbe a részmintába, közülük 638 fő van ezen a véleményen). Amennyiben arra a kérdésre keresünk választ, hogy az ebbe a csoportba tartozó diákok naponta mégis hány órát televízióznak, akkor válaszunk azt, hogy ők jellemzően 1-2 órát töltenek a tévékészülékek előtt.

A megkérdezettek 39,8%-a gondolja úgy, hogy a televíziózás összeköthető a tanulással, a másnapi – hatékonyan tartott – iskolai felkészüléssel.

Tudatos és kritikus médiahasználat

A kutatás során figyelmet fordítottunk arra, hogy minél több információhoz jussunk a tizenévesek kritikus és tudatos médiahasználatára vonatkozóan. A kérdőív 10. számú

feladatában a tanulók a természettudományos –, és hírműsor, illetve a valóság-show-ban közölt információk, események megbízhatóságáról nyilatkoztak. Tanulmányunkban most a hírműsorokkal kapcsolatos eredményeket közöljük.

A válaszadók 58,7%-a szerint mindig/legtöbbször igazak a hírműsorokban közölt tartalmak. További 33,3%-nak már vannak fenntartásai a valósághűséggel kapcsolatban.

A hírműsorok valóságtartalmára vonatkozó állítás kapcsolatba hozható azzal a település típussal, ahol a tanulók élnek ($\chi^2=49,752$; $df=20$; $p=0,00<0,05$). A khi-négyzet próba szignifikanciája alapján elmondhatjuk, hogy jellemzően a megyei jogú városban élő, és a városi diákok vallják, hogy a hírműsorok valósághűen tükrözik a napi eseményeket.

A hírműsor valóságtartalmára vonatkozó nézetet – az adatok alapján – nem befolyásolja az intézményi keretek között folytatott médiaoktatás, tehát a változók között nincs szignifikáns kapcsolat ($\chi^2=4,848$; $df=5$; $p=0,43 > 0,05$).

A hírműsorok tartalmára, megbízhatóságára vonatkozó attitűd ugyanakkor kapcsolatban áll az iskolai évfolyammal ($\chi^2=79,436$; $df=30$; $p=0,00 < 0,05$). Jellemzően a 8. osztályos és a 11–12. évfolyamos tanulók gondolják úgy, hogy a hírműsorok valóságos eseményekről, hitelesen szólnak. A nemi hovatartozás és a hírműsorok tartalmának hihetősége között is találtunk kapcsolatot ($\chi^2=62,750$; $df=5$; $p=0,00<0,05$). Az eredmények azt tükrözik, hogy a lány diákok inkább hisznek a hírműsorok valósághűségében, mint a férfi válaszadók. A női részmintából (1798 fő) 1134 tanuló értett egyet ezzel.

Vélemények, nézetek a médiaszövegek befolyásáról

A tizenévesek kritikus médiahasználatának egyik jellemzője lehet, hogy mit gondol a tanuló a televíziós szövegfajták rá gyakorolt hatásáról. A kérdőív 11. feladatában megnevezésre került 15 szövegtípus (pl. hírek, szappanopera, sci-fi, romantikus film, reklám, sportműsor, rajzfilm, stb.).

A tanulónak egy 5 fokú attitűdskálán – egyáltalán nincs rá hatással/nagyon erősen hat rá – kellett jelölnie, hogy adott médiaszöveg esetén milyen erősnek tartja magára nézve annak hatását. Tanulmányunkban most csak az első három helyre sorolt műsortípust tüntetjük fel.

A következő táblázat tartalmazza – nagyság szerinti csökkenő sorrendben – azokat a médiaszövegeket, amelyek erős érzelmi hatást képesek kiváltani a válaszadó tanulókból.

*Erős/nagyon erős érzelmi hatást kiváltó médiaszövegek
(A válaszadók százalékos gyakorisága alapján)*

Vígjáték	67,7% (nagyon erős hatás 38,9%; hatással van rá 28,8%)
Tudományos-ismeretterjesztő műsor	40,3% (nagyon erős hatás 15,5%, hatással van rá 24,8%)
Hírműsor	29,8 %

A tanulók válaszai alapján nagyság szerinti csökkenő sorrendben összefoglaljuk azokat a médiaszövegfajtákat is, amelyek nem / egyáltalán nem váltanak ki hatást a diákokból.

*Az első három televíziós szövegfajta amely – a tanulók nézete szerint – egyáltalán nem/nem gyakorol hatást
(A válaszadók százalékos eloszlása alapján)*

Reklám	85,6% (egyáltalán nincs hatással 70,1%; nincs hatással 15,5%),
Kívánságműsor	82,1% (egyáltalán nincs hatással 60,5%; nincs hatással 21,6%)
Szappanopera	79,4% (egyáltalán nincs hatással 58,4%; nincs hatással 18,5%)

Az adatok arról tanúskodnak, hogy az első, és a harmadik helyen éppen azok a szövegfajták kerültek megnevezésre, amelyekkel az országos nézettségi adatok alapján a – főleg a kereskedelmi műsorszolgáltatók esetében – a tanulók leggyakrabban találkozhatnak, és amelyeket leggyakrabban választanak.

Nézetek az egyoldalú információszerzésről

A vizsgálat során arra is kíváncsiak voltunk, hogy milyen véleménnyel vannak a tanulók a kizárólag internet alapú tájékozódásról. A mérőeszköz 29. feladata nyílt végű kérdést tartalmazott, melyben a diáknak lehetőséget adtunk arra, hogy választ indoklással is alátámassza.

A válaszadók (N=2652 fő) közül 1301 tanuló (a válaszadók 49,1%-a) nem ért egyet azokkal, akik csak az internetről tájékozódnak a körülöttünk történő eseményekről. A diákok 13,2%-a – azaz 349 tanuló – még határozottabb állásfoglalást mutat, ők az „egyáltalán nem értek egyet” opciót jelölték meg.

A válaszadók összesen 37,8%-a egyetért a tájékozódás internetről történő kizárólagosságával. Nem igazolható szignifikáns kapcsolat az információszerzésre kizárólagosan csak az internetet használókkal való egyetértés és a válaszadók lakhelye között ($\chi^2=20,615$, $df=12$, $p=0,06$). Szignifikáns kapcsolat igazolható az ismeretszerzésre kizárólag az internetet használókról kialakult vélemény és az iskolatípusok között ($\chi^2=33,198$, $df=15$, $p=0,00$). A válaszadók iskolatípus szerinti részmintáit elemezve a következő megállapítások tehetők:

- Azok, akik egyetértenek azzal, hogy a világ történéseinek ismeretéhez elegendő az internet használata főként az egyesített „általános iskola, gimnázium és szakközépiskola” intézményekből kikerülő tanulók (a részminta 32,1%-a). Egyetért még ezzel a tájékozódással a „gimnázium és szakközépiskolába” járó tanulók 30%-a, és a gimnáziumba járók 29,9%-a.
- Nem ért egyet ezzel a véleménnyel a gimnáziumi tanulók 50,2%-a, a szakközépiskolások 49,2%-a, és az általános iskolások 49%-a.
- Leghatározottabban az általános iskolás részminta 16,1%-a utasítja el, hogy csupán az internetről tájékozódjon.

Szignifikáns a kapcsolat az internetről való kizárólagos tájékozódásról kialakult vélemény és a válaszadók iskolai évfolyama között ($\chi^2=42,414$, $df=18$, $p=0,00$). A változók között a kapcsolat közepesen erős, amit a kontingencia-együttható 0,125 érték mutat. A válaszadók iskolai évfolyamok szerinti részmintáit elemezve a következő megállapítások tehetők:

- Az internetről való kizárólagos tájékozódással „teljesen egyetért” a 9. évfolyamosok 11,7%-a, és a 11. évfolyamosok 10,6%-a. „Egyetért” az állítással a 12.

évfolyamosok 31,9%-a, a 11. évfolyamosok 29,5%-a, és a 7. osztályosok 28,9%-a.

- „Nem ért egyet” azzal, hogy csupán az internetről tájékozódjunk a 10. évfolyamosok 51,7%-a, és a 12. évfolyamosok 50,9%-a. Azt mondhatjuk, hogy minél magasabb osztályba jár a tanuló, annál inkább ezt a véleményt érzi sajátjának.

Szignifikáns a kapcsolat a kizárólag az internetről szerzett információkkal kapcsolatos vélemény és a válaszadók nemi hovatartozása között ($\chi^2=50,185$, $df=3$, $p=0,00$). A nemek alapján képzett részminták vonatkozásában a következő kijelentéseket tehetjük:

- Inkább a férfi válaszadók képviselik azt a véleményt, hogy a világ eseményeiről elegendő kizárólagosan az internetről tájékozódni. A férfi válaszadók 13,7%-a „teljesen egyetért”, további 31,2% pedig „egyetért” ezzel. A nők megoszlása ebben a vonatkozásban 7,3 és 26,3%.
- A nők inkább elutasítják az egyoldalú információszerezést: részmintájuk 53,6%-a „nem ért egyet” és további 12,8%-a „egyáltalán nem ért egyet” azzal, hogy csupán az internetről érdeklődünk a világ eseményeiről.

Nincs szignifikáns kapcsolat a világ eseményeiről kizárólag csak az internetről való tájékozódásról kialakult vélemény és a saját szobában rendelkezésre álló internet között ($\chi^2=3,319$, $df=3$, $p=0,34$).

Szignifikáns a kapcsolat az internethasználat mint kizárólagos információszerezéssel kapcsolatos vélemény és a hét közben internetre szánt idő mennyisége között ($\chi^2=70,595$, $df=12$, $p=0,00$). Amennyiben az internet-használat ideje alapján képzett részmintákat elemezzük, akkor azt látjuk, hogy a világról való ismereteket kizárólag az internetről szerzéssel azok értenek egyet, akik naponta átlag 2-3, vagy annál is többet töltenek a világhálón (a 2-3 órát internetező részminta 43,7%-a, a 3 óránál is többet internetezők 46%-a ért egyet ezzel). „Nem ért egyet” a legfeljebb naponta 1 órát internetezők 55,5%-a és a napi 1-2 órát internetezők 51,6%-a.

A válaszadók 32,4%-a (689 tanuló) szerint azért érdemes kizárólag az interneten keresni az információkat a világ eseményeiről, mert ez a leggyorsabb.

A feladat – ahogy ezt már fentebb jeleztem – másik részében adott volt a lehetőség arra, hogy a tanuló a véleményét indoklással is alátámassza. A válaszadók ($N=2956$) közül 2128 fő élt ezzel a lehetőséggel. A vélemények közül most azokat szerepeltetjük, amelyek a gyakoriság alapján leginkább jellemzi a válaszadókat:

- A diákok 27%-a úgy gondolja (574 tanuló), hogy nyitottnak kell lenni minden hírforrásra.
- 245 tanuló (a válaszadók 11,5%-a) azt a véleményt képviseli, hogy ha csupán egyféle forrásból tájékozódunk, akkor hamis / rossz információhoz is juthatunk.
- A válaszadók 10,6%-a szerint (226 diák) ha jól tájékozottak akarunk lenni, akkor használjunk minél több hírforrást!

A tájékozódás formái, az információs források használata

A kérdőív 41. feladatában arra kértük a tanulókat, hogy az általunk felsorolt kilenc lehetőség közül válassza ki azokat, amelyek szerintük alkalmasak arra, hogy több információval szolgáljanak az internetről, a mobiltelefonról és a digitális tévéről. A tanulók

válaszai alapján – a gyakorisági adatok alapján – csökkenő sorrendbe állítottuk a megjelölt opciókat. Tanulmányunkban az első ötöt közöljük. A sorrend a következő:

1. A 14–18 éves korosztály körében láthatóan nagyon erősek a kortárskapcsolatok. Legtöbbször azt az opciót jelölték meg – 1495 fő, a válaszadók 50,6%-a –, hogy a *barátaiktól szeretnék többet tudni az új médiumokról*.
2. Második helyre került a *gyakorlás útján, a magam hibáiból szeretnék tanulni, és többet tudni az internetről, a mobiltelefonról, és a digitális tévéről* válasz. A megkérdezettek közül 1128 fő – a válaszadók 38,2%-a – jelölte meg ezt az opciót.
3. A tanulók *a szakértő eladóktól* sem félnének tanulni. 991 tanuló – a válaszadók 33,5%-a – nyilatkozott erről.
4. 811 tanuló – a válaszadók 27,4%-a – a termék használati utasítását is szívesen olvasgatná azért, hogy minél többet megtudjon a termékről.
5. 667 fő – a válaszadók 22,6%-a – úgy gondolja, hogy az új tömegkommunikációs eszközökről bizonyos dolgokat a *szülőktől* is meg lehet tanulni.

Tanulmányunk végén – a tizenévesek körében preferált információforrások témánál maradván – a kérdőív 48. feladatának ismertetésére vállalkozunk.

Ebben az esetben a tanulónak különböző szempontok alapján – a *használat gyakorisága, az eszköz fontossága, hatékonysága, és annak társadalmi szerepvállalása szerint* – kellett megneveznie és sorrendbe állítania azt a három forrást, amelynek segítségével utána nézne a tömegkommunikáció kifejezés jelentésének.

Az első kérdés arra vonatkozott, hogy a válaszadó *hol, milyen információforrást használna fel a házi feladat megoldásához?* A nyílt végű kérdésre adott válasz három információforrás felsorolását tette lehetővé.

A tanulók (N=2123) 79,2%-a – 1682 fő – első helyen az internetet nevezték meg információforrásként. A többi – első helyen megnevezett forrás – ehhez képest elhanyagolható volt.

Másodikként 855 tanuló a könyvtárat – a válaszadók (N=1983) 43,1%-a – nevezte meg. Itt kapott még jelölést az értelmező kéziszótár, és a lexikon is. Ez utóbbit a válaszadók 10,9%-a, tehát 217 tanuló nevezte meg.

Harmadik helyen a válaszadók (N=1707) 37,6%-a – azaz 642 fő – a szülőket, hozzátartozókat, barátokat kérdezné meg a szükséges információról. Kapott még jelölést itt is a könyvtár (a válaszadók 15,1%-a, azaz 257 tanulótól), 183 fő nevezte meg az újságot, mint információforrást (a válaszadók 10,7%-a).

A feladat következő részében arra kértük a tanulókat, hogy az általuk korábban megnevezett *információforrásokat most a használat gyakorisága szerint állítsák sorrendbe*.

A válaszadó tanulók (N=1756) 84,6%-a első helyen az internetet nevezték meg információforrásként. Ez 1485 főt jelent. A többi forrás alig néhány százalékot ért el.

Második helyen a válaszadók (N=1686) a könyvtárat jelölték meg. Ez a válaszadók 30,2%-a – azaz 509 tanulót jelent. A szülők, a közvetlen hozzátartozók is megnevezésre kerültek, mint információforrás. Erre az opcióra szavazott a tanulók 20,7%-a, azaz 349 fő. Azok a tanulók, akik első helyen nem az internetet jelölték meg, valószínűleg itt döntöttek úgy, hogy a digitális adatszerzést nevezik meg forrásként. A válaszadók 12,4%-a jelölte meg az internetet, azaz 209 fő.

Harmadik helyen a válaszadók (N=1511) 35,7%-a a könyvtárat nevezték meg, mint információforrást. Ez 540 tanuló jelent. Ismét találkozunk a szülők, hozzátartozók megnevezésével, ezt 266 tanuló tette, a válaszadók 17,6%-a. Az értelmező kéziszótár, lexikon és enciklopédia használata egy fogalom magyarázatának megkeresésére a válaszadók 12,4%-ánál tűnik jó megoldásnak. Ez 188 diákot jelent.

A harmadik kérdésben arra kértük a tanulókat, hogy az *általuk megnevezett információforrásokat most állítsák fontossági sorrendbe*. A válaszadók (N=1651) 58%-a számára az internet a legfontosabb információforrás. Itt kaptak jelölést – 271 fő – a szülők, és hozzátartozók. Ez a válaszadók 16,4%-a. Említésre méltó továbbá annak a 191 tanulónak a véleménye, akik a könyvtárat is megnevezték – ők a válaszadók 11,6%-a.

A válaszadók (N=1605) 28,5%-a az internetet (457 tanuló), illetve a könyvtárat – a válaszadók 27,7%-a, azaz 444 tanuló – sorolta második helyre az információforrások között. A szülők szintén említésre kerülnek – 203 diák – a válaszadók 12,6%-a nevezte itt meg őket.

Harmadik helyen szerepel – mint lehetséges információforrás – a továbbiakban is a városi könyvtár (430 tanuló, a válaszadók 29,3%-a), az internet (a válaszadók 16,8%-a, 247 tanuló) és a szülők (a válaszadók 14,7%-a, azaz 216 fő).

A feladat folytatásában azt vártuk a tanulóktól, hogy *hatékonyság szerint sorolják be azt a három forrást*, amelyekkel már eddig is dolgoztak. Nem lesz meglepő az eredmény: a válaszadók (N=1663) – első helyen – az internetet tartják a leginkább hatékonynak. 1099 tanuló, a válaszadók 66,1%-a nevezte meg ezt a forrást. További 223 fő a könyvtárban való keresést tartja előremutatónak (ez a válaszadók 13,4%-a). 107 tanuló – a válaszadók 6,4%-a – az értelmező kéziszótárra, enciklopédiára, lexikonra szavazott. A továbbiakban nem nevezzük meg a második, és harmadik helyen szereplő forrásokat.

Utolsóként *a forrásokat a társadalmi szerepvállalás szerint* kellett rangsorolnia a tanulóknak. A diákok azon a véleményen voltak (N=1497), hogy társadalmi szerepvállalás szerint is az interneté a főszerep – 697 tanuló, a válaszadók 46,6%-a gondolja ezt. 353 tanuló a családot és a hozzátartozókat nevezte meg első helyen, tehát ezt tartja a legfontosabbnak – ez a válaszadók 23,6%-a. Megnevezésre került még a könyvtár – 232 tanuló, a válaszadók 15,5%-a – szerint fontos ez az információforrás.

Összegzés

Kutatások igazolják, hogy a tizenéves diákok nem egységesek a médiához fűződő viszony, a műsorválasztás, a televízióról alkotott vélemény, de még a média-használat céljában és az erre fordított idők vonatkozásában sem (Bényei, 2001). A tanulók különböznek abban is, hogy milyen mértékben vannak tudatában a médiumok hatásával. Az erről alkotott – látszólag meggyőzően hangzó – vélemények gyakran szöges ellentétben állnak a diákok műsorválasztásával, és az erre fordított idővel. Az eltérések hátterében olyan változók állnak, mint a társadalmi háttér, az anyagi viszonyok, nemi szerepeik és kulturális aktivitásuk. Ízlésbeli különbségeik erős összefüggést mutattak az iskolatípusokkal és életkorukkal, ami további lehetőséget adhat pl. a differenciált oktatási megközelítés kidolgozására (Bényei, 2001).

Jelen tanulmányunk bepillantást engedett egy olyan empirikus vizsgálatba, melynek célja a 14-18 évesek médiaműveltségének feltérképezése. A médiahasználat kérdőívől

igyekeztünk olyan eredményeket kiemelni, amelyek érdekességükön túl, hasznosíthatók a tanári gyakorlatban, főképp a mozgóképkultúra és médiaismeret tárgy oktatásában.

Mindezek az adatok azért fontosak, mert a médiaoktatás tartalmának tantervi adaptálása – helyi szinten – akkor lehet igazán eredményes, ha első lépésben feltérképezzük azokat a médiaélményeket, amelyekkel a tizenévesek már rendelkeznek. Ezekre épülhet a médiaoktató munka, mely a különböző pedagógiai módszerekkel tehető még árnyaltabbá.

Irodalom

- Bényei Judit (2001): Az alkonyzónától a Simpson családig. Médiakutató, 2001. nyár Oktatás rovat
Livingstone, S. – Bovill, M. (szerk.) (2001): Children and their Changing Media Environment.
Mahwah, NJ: Erlbaum
- Rideout, V. J.-Foehr, U. G.-Roberts, D. F.-Brodie, M. (1999): Kids & Media @ the New
Millenium. Menlo Park, CA: Henry J. Kaiser Family Foundation.
- A Nemzeti Alaptanterv 202/2007. (VII. 31.) Korm. rendelete Letöltve:
<http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=391>